

Моруга Марія Владиславівна,

студентка групи ПСб-1-15-2.0д, VI курс, спеціальність «Психологія»
mvmoruha.il15@kubg.edu.ua

Науковий керівник

Сорокіна Олена Анатоліївна,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології
Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка
o.sorokina@kubg.edu.ua

БУЛІНГ У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У статті окреслено основні погляди зарубіжних та вітчизняних вчених, що визначають сутність булінгу та його складових. Описано результати власного дослідження щодо поширеності булінгу у шкільному середовищі. Наголошено на необхідності проведення профілактичних програм, спрямованих на виявлення, попередження та подолання шкільної травлі. Описано змістовні частини програми «Булінг у шкільному середовищі» та її практичне значення.

Ключові слова: булінг; шкільне середовище; психологічний булінг; фізичний булінг; агресивна поведінка; насильство;

Актуальність та доцільність дослідження. У наш час в українських школах в період соціальної нестабільності та трансформацій збільшується інтенсивність проявів булінгу в поведінці підлітків. За результатами опитування UNICEF в 2016 році понад 80% школярів визнали існування булінгу, майже 50% повідомили, що були об'єктами знущань однокласників чи старшокласників [3].

За даними дослідження, проведеного Всеукраїнською громадською організацією «Жіночий консорціум України» у 2009 році, від 24% до 37% дітей в українських школах потерпають від насильства і найвищий цей показник серед підлітків (12-14 років) [4].

Серед чинників булінгу науковці називають пропагування культу сили та жорстокості в ЗМІ, зниження виховного потенціалу сім'ї, порушення взаємодії між школою та сім'єю, поширення зразків асоціальної поведінки. Тому особливого значення набувають питання пошуку ефективних шляхів попередження булінгу в загальноосвітніх навчальних закладах. Серед дієвих способів покращення ситуації є розроблення та впровадження інноваційних технологій та ефективних освітньо-профілактичних програм.

Аналіз останніх досліджень. Проблема агресивної та насильницької поведінки учнів є об'єктом вивчення різних наук, зокрема загальної та вікової психології, соціології, педагогіки, юридичних наук та ін. Майже всі дослідники визначають булінг як довготривалу та систематичну агресію, яка може приймати багато форм — фізичних і словесних (Е. Пелігріні, С. Салмівалі); деструктивну взаємодію (Р. Дж. Хезлер), бути частиною соціального життя групи (Е. Роланд), передбачає повторювані напади — соціальні або вербальні — з боку тих, хто має вищий статус (В. Бесаг). Загальною ознакою булінгу є тривале, усвідомлене насильство, спрямоване проти людини, яка не в змозі захиститися у фактичній ситуації (Д. Лейн).

Д. Ольвеус вважає, що явище булінгу має колективний характер, який проявляється в соціальних стосунках у групі. Тому проблема булінгу постає не лише педагогічною проблемою, але й соціальною, оскільки може призвести до збільшення проявів агресії та насильства серед молоді [1; 2]. Ю. Б. Савельєв, досліджуючи питання збільшення кількості проявів булінгу у українських школах, звернув увагу на факт дистанціювання педагогів від проблеми булінгу. Вчений зазначив, що у шкільному середовищі спостерігається недостатня поінформованість вчителів та адміністрації навчальних закладів про причини і форми булінгу. Як правило, педагогічний колектив не знає про масштабність булінгу і засобів протидії [5]. Дослідження, здійснене вітчизняними науковцями Є. Дубровською, М. Ясеновскою, М. Алексеєнко, має на меті сприяти створенню безпечного середовища в школах, шляхом запровадження нових методів міжособистісного спілкування між дітьми, вчителями та батьками [4]. Але, на жаль питання розробки та використання інноваційних технологій профілактики булінгу серед підлітків залишаються малодослідженими у вітчизняній науці.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою нашого навчально-професійного проекту є розроблення та апробація профілактичної програми «Булінг у шкільному середовищі».

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробленню програми «Булінг у шкільному середовищі» передувала соціально-психологічна діагностика учнівського та педагогічного колективу у ліцеї «Наукова зміна». За результатами анонімного опитування 26% учнів засвідчили наявність фізичного насильства, 50% учнів вказали на ознаки психологічного (вербального) булінгу, 13,3% – соціального, 10% визнали, що потерпають від кібербулінгу. Найпоширенішим видом булінгу в учнівському колективі є психологічний (вербальний), який проявляється у різних формах (напр., словесні образи, погрози, принизливі обзивання, жорстока критика, висміювання, агресивні зауваження, поширення неправдивих чуток тощо). Найменш поширенішим виявився кібербулінг; не виключаємо, що він пізніше проявиться в юнацькому віці. Таким чином, підлітки засвідчили достатню обізнаність щодо різних видів шкільного цькування. Також, при діагностичному дослідженні 51,1% учнів зазначили, що найпоширенішими причинами цькування є зовнішній вигляд, 46,6% – поведінка людини, 47% учнів обрали гендерність. На нашу думку, поведінка та зовнішність людини пов'язані з особливостями виховання дітей, а саме через наслідування поведінки дорослих. Щодо гендерності, то вона заснована на стереотипах (наприклад, дівчата погано грають у спортивні ігри тому, що вони дівчата тощо). За результатами опитування нами також було визначено, що соціальний статус для цієї вікової групи не є актуальним в підлітковому віці.

Анкетування вчителів показало, що педагогічний колектив звертає свою увагу лише на прояв фізичного булінгу, а решта видів залишається поза увагою. Таке відношення вчителів сприяє поширенню зразків асоціальної поведінки серед учнів та формує у жертв насильства відчуття незахищеності у шкільному середовищі. Це пов'язано з тим, що підліткам не вистачає спільно організованого активного проведення часу, що допомогло б нейтралізувати надмірну гіперактивність та сприяло б підвищенню рівня комунікації між ними. Вчителі звернули увагу на те, що для профілактичної роботи з учнями не

вистачає часу. Педагоги орієнтовані переважно на інформаційну підтримку, але їм бракує знань про широкий спектр інтерактивних технологій щодо виявлення, попередження та усунення булінгу в освітньому закладі.

Враховуючи всі вище перелічені аспекти, нами розроблено та апробовано профілактичну програму «Булінг у шкільному середовищі» у ліцеї «Наукова зміна». Наша програма спрямована на зменшення інтенсивності асоціальної поведінки підлітків, а також на надання учням та педагогам інформаційної підтримки та практичного інструментарію щодо шкільного булінгу. Програма складається із тренінгу «Stop the aggression» для учнів, просвітницької бесіди для педагогів «Булінг у шкільному середовищі» та інформаційних матеріалів щодо протидії шкільному цькуванню.

Метою нашого тренінгу «Stop the aggression» є зменшення рівня агресії за допомогою формування нових навичок поведінки. Перший блок тренінгу зосереджений на розв'язання конфліктних ситуацій. Він допоможе підліткам навчитись знаходити конструктивні способи вирішення проблемних ситуацій, підвищити рівень рефлексії, відпрацювати навички формування позитивного психологічного клімату в колективі. Другий блок спрямований на формування навичок асертивної поведінки: вміння застосовувати особливості впевненої поведінки у процесі спілкування, послаблювати емоційне напруження під час конфлікту, приймати виважені рішення, толерантно ставитися до оточуючих. Третій блок зконцентрований на формуванні навичок контролю власних емоційних реакцій та станів. Він спрямовує учнів до зміни власної емоційної реактивності, розвиває навички самоконтролю над своїми негативними емоціями і їх зовнішніми проявами, покращує в учнів здатність до вольової саморегуляції.

Просвітницька бесіда «Булінг у шкільному середовищі» спрямована на поглиблення знань педагогів щодо специфіки проявів агресії та насильства в підлітковому віці. Психологічна підготовка вчителів має важливе значення не тільки для глибокого розуміння причин насильства, а й для ефективного

спілкування з усіма учасниками конфліктів: з булі, з жертвами та свідками шкільної травлі. Утримання психологічного зв'язку з учасниками цькування потребує застосування практичних навичок. З одного боку, необхідно розуміти і розглядати проблему булінгу комплексно, а з іншого — необхідно розробляти та застосовувати довгострокові заходи, що спрямовані на подолання явища в булінгу в шкільному середовищі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Останнім часом в українських школах більш чи менш активно здійснюються заходи, спрямовані на запобігання агресії та насильству. Разом з тим, багато педагогів та учнів незадоволені та розчаровані низькою ефективністю цих дій, а за даними досліджень – рівень агресії зростає.

Серед факторів, які впливають на збільшення рівня агресії у шкільному середовищі, ми можемо назвати:

1. Відсутність достатніх знань про явище булінгу – складність у тому, як відрізнити та визначати різні види булінгу;
2. Предметом уваги педагогів постає лише фізичний булінг. Педагоги не обізнані щодо використання інтерактивних технологій навчання неагресивній поведінці;
3. Учні не мають достатніх практичних навичок, щодо розв'язання конфліктних ситуацій, сформування асертивної поведінки та контролю власних емоцій.

Саме це стало підставою для розроблення та апробації профілактичної програми «Булінг у шкільному середовищі». Наша програма спрямована на зменшення інтенсивності асоціальної поведінки підлітків, а також на надання учням та педагогам інформаційної підтримки та практичного інструментарію щодо виявлення, попередження та подолання шкільного булінгу.

У перспективах покращення нашої програми є:

1. Розробити комплексну профілактичну програму для школи;

2. Професійні тренінги для педагогів на тему систематичного розв'язання проблем агресії та насильства;

3. Вчительські та батьківські групи за різною проблематикою, які можуть служити обміну інформацією і досвідом, розробляти спільну схему дій у контактах з учнями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Olweus D. Bullying Prevention Program [Електронний ресурс] / D. Olweus // Clemson. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: www.clemson.edu/olweus.

2. Olweus D. Bully-victim problems among school children: Basic facts and effects of a school-based intervention program. K. Rubin & D. Pepler (Eds.) The development and treatment of childhood aggression. 1991. pp. 85-128. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

3. Андріяш М. М. Глобальне опитування про булінг [Електронний ресурс] / М. М. Андріяш // UNICEF Ukraine. – 14.04.16 – Режим доступу до ресурсу: http://kurs.if.ua/news/unicef_ukraine_opublikuvav_doslidzhennya_pro_bulling__znushchannya_v_shkolah_infografika_44894.html.

4. Дубровська Є., Ясеновська М., Алексеєнко М. Насильство в школі: аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні / Є. Дубровська, М. Ясеновська, М. Алексеєнко. – К. ВГО «Жіночий консорціум України», 2009. – 34 с.

5. Савельєв Ю. Б. Включення та насильство чи існує булінг в українській школі? [Електронний ресурс] / Ю. Б. Савельєв, Т. М. Салата // Наукові записки. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://elib.ukma.edu.ua/NZ/NZV97_2009_pedagog/15_savelyev_yub.pdf.

БУЛЛИНГ В ШКОЛЬНОЙ СРЕДЕ

Моруга Марія Владиславовна,

студентка групи ПСб-1-15-2.0д, VI курс, спеціальність «Психологія»
mvmoruga.il15@kubg.edu.ua

Научный руководитель

Сорокина Елена Анатольевна,

кандидат психологических наук, доцент кафедры общей, возрастной и педагогической психологии Института человека Киевского университета имени Бориса Гринченко
o.sorokina@kubg.edu.ua

Аннотация. В статье обозначены основные взгляды зарубежных и отечественных ученых, определяющие сущность буллинга и его основные составляющие. Описаны результаты нашего исследования по распространенности буллинга в школьной среде. Сделано ударение на необходимость проведения профилактических программ в отношении обнаружения, предупреждения и преодоления школьной травли. Описаны смысловые части программы «Буллинг в школьной среде» и ее практическое значение.

Ключевые слова: буллинг; школьная среда; психологический буллинг; физический буллинг; агрессивное поведение; насилие;

BULLING IN THE SCHOOL ENVIRONMENT

Mariia V. Moruga

Group PSm-1-15-2.0d, VI course, specialty «Psychology»

© М.В. Моруга, О.А. Сорокіна

mvmoruha.il15@kubg.edu.ua

Scientific adviser

Olena A. Sorokina

Ph.D. in psychology, Associate Professor of the Department of General, Age and Educational Psychology of Institute of Human sciences of Borys Grinchenko Kyiv University

o.sorokina@kubg.edu.ua

Annotation. The article outlines the main views of foreign and domestic scientists, who determine the essence of bullying and its components. The results of a study on the prevalence of bullying in the school environment are described. The authors emphasize the need for prevention programs to identify, prevent and overcome school baiting. The content of the program «Bulling in the school environment» and its practical significance are described.

Key words: bullying; the school environment; psychological bullying; physical bullying; aggressive behavior; violence;